

Jan van Loopik (Jaargang 8-2)

Van de Werkgroep

De tentoonstelling “Groeten uit Poederrijen” op 19 en 20 november j.l. in het dorpshuis Podarwic is erg druk bezocht. Er waren mensen uit Poederrijen en omstreken maar ook anderen die er vroeger hebben gewoond of wiens familie afkomstig is uit Poederrijen waren van de partij. De fotoboeken zijn gretig bekeken en de film uit 1968 trok ook veel bekijks evenals de diavoorstelling. Mensen die elkaar in jaren niet hadden gezien kwamen elkaar hier weer tegen.

Soms leek het op een reünie.

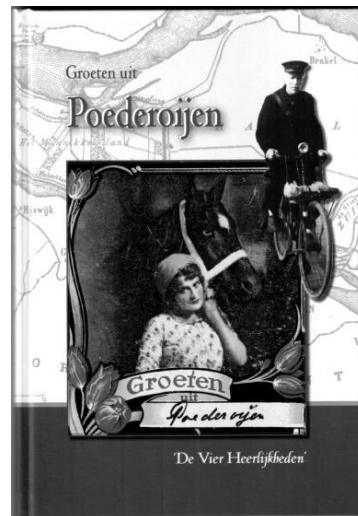
Veel belangstelling was er ook voor het boekje met dezelfde naam als de tentoonstelling “Groeten uit Poederrijen”. In dit boekje worden stukjes uit de geschiedenis van het dorp belicht zoals de posterijen en de heren van Poederrijen. Ook het dagelijks leven in de vorige eeuw komt aan bod.

Toen op zaterdagavond de laatste bezoeker naar huis was, waren de leden van de werkgroep erg tevreden met de grote belangstelling en de complimenten die ontvangen waren.

Het gaf weer een impuls om na te denken over een volgende tentoonstelling in één van de vier dorpen, al zal dat nog een paar jaar duren.

Alle bezoekers, belangstellenden en ook de sponsors, van harte bedankt!

Het boekje is nog te koop voor € 14,90 en de DVD-film voor € 7,00.

Ap de With (Jaargang 8-2)

Januari 1945, evacuatie uit Andel

Jet Nieuwenhuizen-Koolhaas heeft mij dit verhaal verteld en ik heb het hier en daar bewerkt.

In de winter van 1944 / 1945 lag Andel in de frontlinie. Er waren tijdens een bombardement al verschillende mensen in het dorp omgekomen. Op last van de bezettende macht werd besloten het benedeneind van Andel te evacueren, het bovineind van het dorp mocht thuisblijven. Ook de bakker mocht blijven zitten om voor de Duitsers te zorgen. Vanuit Andel moesten de evacués naar de gemeente Hennaarderadeel in Friesland, maar de boeren met vee mochten in de omgeving onderdak zoeken.

Aan de Burgemeester Van de Schansstraat woonde in een grote boerderij de familie Nieuwenhuizen, Vader, moeder, een dochter en twee zoons, Jan en Pe. Pe was in mei 1944 getrouwd met Jet Koolhaas uit Aalst. Hij had haar leren kennen toen hij met zijn dorsmachine in de Bommelerwaard loonwerk ging doen. Jet en Pe woonden aan de ene kant van de boerderij, de rest van de familie aan de andere kant. Jet vertelde dat in de zomer van 1944 het schieten al begon. In de Maas lagen de schepen die door de geallieerden beschoten werden. Achter het huis lag een boomgaard, daar vluchtten we dan naar toe, er was een buurman die kwam dan roepen: “kom achteruit, achteruit”, we liepen dan het gevaar tegemoet, want de vliegtuigen kwamen daar over om de schepen in de Maas te beschieten. We kropen meestal in een droge sloot om ons te beschermen. Toen kregen we 12 januari 1945 het bevel om te evacueren, want het was te gevaarlijk hier. Ik heb Pe nog nooit zo hard zien huilen. Nou dat was wat dat evacueren. Veel inwoners gingen naar Friesland. Wij deden dat niet. Voor het vee zou gezorgd worden. De kalveren werden uit het hok gedaan en lieten we los lopen in de stal. Toch namen we nog zeven koeien mee, Ik heb er twee met de leidsels onderweg aan de hand gehouden, met mijn dikke buik, want ik was inmiddels zes maanden zwanger. We hadden wel een bandenwagen volgeladen met de voornaamste dingen die we nodig zouden kunnen hebben.

Mijn Zus Anna kwam nog zeggen: “je mag van moe niet weg, je moet naar Aalst komen”, maar dat deden we niet want we dachten dat zij ook weg moesten omdat Aalst ook langs de Maas lag.

Behalve Jet en Pe, gingen ook de ouders van Pe mee, en zijn zus Cor en broer Jan. Ook de verloofde van Jan, Teun Smokers met haar ouders vergezelden de stoet op weg naar het noorden. We zijn in Brakel overgevoerd.

Aan de overkant van de Waal, in de stoep richting Leerdam stond een boerderij, daar woonden kennissen van ons, daar zouden we kunnen blijven, maar dat kon niet omdat ook zij weg moesten omdat het ook daar te gevaarlijk was. We zijn daar wel één nacht gebleven.

No. _____

AFVOER BURGERBEVOLKING

Gemeente ANDEL

KLASSE: C

Naam van den houder (houdster): _____

Geboorteplaats: _____

Geboortedatum: _____

Straat en Huisnr.: _____

Behoort tot gezin van kaart gezinshoofd Nr. _____

Afvoer bewijs van de gemeente Andel.

De volgende dag is Pe met zijn fiets naar Zijderveld gegaan om te vragen of we bij de familie Bronkhorst terecht konden. We kenden de familie omdat Wim Bronkhorst in Andel hoofd van de school was. Ook Arie Bronkhorst zat op die school en was bevriend met de broer van Jet, Gerrit. Die

twee waren altijd aan het strijden wie met studeren nummer één zou worden. Ook Jans Bronhorst kwam geregeld logeren in Andel.

In Zijderveld aangekomen kon de familie Smokers, Kees Vos, Jan en Cor en de vader en moeder van Pe in een huis terecht net over het Zijderveldse heultje aan de rechtse kant. Pe en ik gingen naar de boerderij van de familie Bronkhorst op de Hoek. We huilden wat af toen we aankwamen. We hadden in geen dagen middageten op. Maar moeder Neeltje Bronkhorst had voor ons hete bliksem gekookt, het was een koningsmaal, Moeder Bronkhorst was weduwe en had aan het begin van de oorlog al een zoon verloren. De boerderij werd gerund door de zoons Nico, Adriaan en Bas en dochter Jans hielp mee in het huishouden. We zijn daar drie maanden gebleven en hielpen mee op de boerderij en in het huishouden. Er werd ook kaas en boter gemaakt, ik mocht dan af en toe wel eens kazen omdraaien.

De boerderij van de familie Bronkhorst aan de Zijderveldse Hoek.

Ik deed ook meestal „s morgens de stoep. We hebben ons best vermaakt, er werd gezongen, spelletjes gedaan en gingen ‘s zondags met z’n allen naar de kerk. We zagen nooit een soldaat, het was net of het geen oorlog was. Het leven rolde daar genoeglijk voort. Er was vaak aanloop. De vrijgezelle buurman Henk van Dijk kwam elke avond langs. En zei dan “evacués, houdt er over op, ze hebben de beste plek in huis” Wij kregen inderdaad de hele zolder tot onze beschikking, daar konden we onze spullen kwijt. Pe ging af en toe op de fiets naar Andel naar zijn dorsmachine, hij bleef dan onderweg in Aalst bij mijn familie slapen.

Om over te varen van Veen naar Aalst had je papieren nodig, die hij niet bij zich had. Met zijn geamputeerde arm (door een ongeval met de dorsmachine), ging hij dan wat in zijn jas staan rommelen alsof hij die papieren eruit wilde halen! De Duitsers hadden dan toen toch wellicht medelijden met hem en zeiden zonder dat ze de papieren echt gezien hadden dat hij wel door kon gaan het was wel goed! Omdat Jet zwanger was kwam de Schoonrewoerdse dokter Westenburg bij haar kijken. Jans Bronkhorst weet nog te herinneren dat Jet bij het eerste gesprek niet durfde en in de schuur was weggekropen. De dokter vroeg zich af “hoe oud is dat Jetje”?

aan de hand van Pe kwam ze naar de dokter toe. De bevalling zou op zolder van de familie Bronkhorst plaatsvinden. Van de burgemeester uit Almkerk, die een week of vier in Andel geëvacueerd was geweest, hadden ze een wieg gekregen. Op 17 april werd Jannie geboren De drie zonen van Bronkhorst kwamen met de carbidlantaarn naar zolder om de kleine te bekijken.” O wat is het toch een lief dingie”, zeiden de jongens, maar ik dacht “dadelijk vliegt het spul in de brand en dan is het geen dingie meer”. We konden ’s woensdags naar huis en dinsdags is het kind geboren, ik dacht: ” had ik het toch maar op kunnen houden”. Een dag na de geboorte ging Pe met de bandenwagen al een keer naar huis om wat spullen terug te brengen. Een dag of vier later werd in Leerdam een tentwagen gehuurd, met boter, tarwe en melk werd dat betaald. In de tentwagen werd het bed gezet, ik erin, Jannie erin en zo ging het op Zaltbommel aan. Toen kwamen we bij kennissen in Waardenburg aan, daar hebben we de hele dag gewacht, want de brug lag onder spervuur, we mochten de brug niet over, het was te gevaarlijk. We hebben daar de dag doorgebracht, De mensen waren daar hartelijk en vriendelijk, we kregen brood en van alles, We hadden daar beddenkussens op de grond gelegd, daar lag Jannie, dat was haar slaapplaatsje, toen ik ze moest voeden, deed ik het dekje omhoog en sprong er een muis onderuit, dat vergeet ik ook nooit. Maar we moesten ’s avonds weer terug, we mochten niet over. Daar komen we midden in de nacht weer in Zijderveld aan en kwamen de burens weer helpen. Moeder Bronkhorst riep: “waar is het kind ?” en ze nam het kind mee in bed om het weer op temperatuur te brengen. Ik was zo ver weg dat ik helemaal niet meer wist dat ik een kind had. Afijn, ik heb ze naar binnen gebracht en mee in bed genomen, het kind was onderkoeld natuurlijk, tenminste dat dachten we, we hadden niets om te bewijzen. Maar ze heeft er niets mee geleden.

De tiende dag zijn we weer met paard en tentwagen en het vee op pad gegaan, toen over Gorinchem. De familie Smokers en mijn schoonouders waren toen al vertrokken. Toen we in Gorinchem bij het veer aankwamen om over te varen, stond het vol met Duitsers, wij kwamen niet in aanmerking om over te varen. Pe ging naar een Duitser en vertelde dat hij een kranke vrouw had en vroeg of ze mee mochten. Dat gebeurde.

Toen we midden op de Merwede voeren, komt er een lichtkogel boven met een Engels vliegtuig, toen heb ik echt de dood voor ogen gezien, ik dacht dat brengen we er nooit af, die gooien dadelijk een bom, want het waren allemaal Duitsers, maar dat is Gode zij dank niet gebeurd. Toen kwamen we ’s nachts om drie uur in Andel aan, daar zat Teuntje Vos en mijn zus Anna te wachten, ze hadden de kachel wat opgestookt en wat opgeruimd, want het was een bende.

De as lag in de voorkamer een meter hoog, want ze stookten daar met de kachelpijp door het raam. Het was een verschrikkelijke troep. Toen zijn we gaan huilen, als ik op hield begon Anna te huilen en als Anna ophield begon ik weer. De volgende dag moesten we puin gaan ruimen, maar we hadden geen schop en geen riek, al het materiaal was uit de schuur, we hadden totaal niks meer, dat hadden ze allemaal meegenomen, en als de Duitsers het niet mee namen dan deden de mensen uit het dorp het wel. Dat gebeurde ook, ik zag mijn spreid die ik ooit gehaakt had aan de andere kant van het dorp aan een waslijn hangen, maar ik durfde het niet te zeggen dat het mijn spreid was. Het servies wat we voor de evacuatie onder de grond hadden verstopt is jaren later pas weer gevonden toen de akker achter het huis werd omgeploegd. Zo snelden de jaren voort en werden in het gezin van Jet en Pe nog drie dochters: Nettie, Ada en Ans en een zoon Harrie geboren. Na de ruilverkaveling ging broer Jan met zijn veebedrijf naar de polder en bleef Pe als akkerbouwer in het dorp. Hij had ook een loonbedrijf met Roel Schmit en Gert de Waal in loondienst. Behalve met de akkerbouwproducten werd ook met de combine de kost verdiend.

Het echtpaar is Jet koolhaas en Pe Nieuwenhuizen.

De Gelderse Boerenwagen (Deel 1)

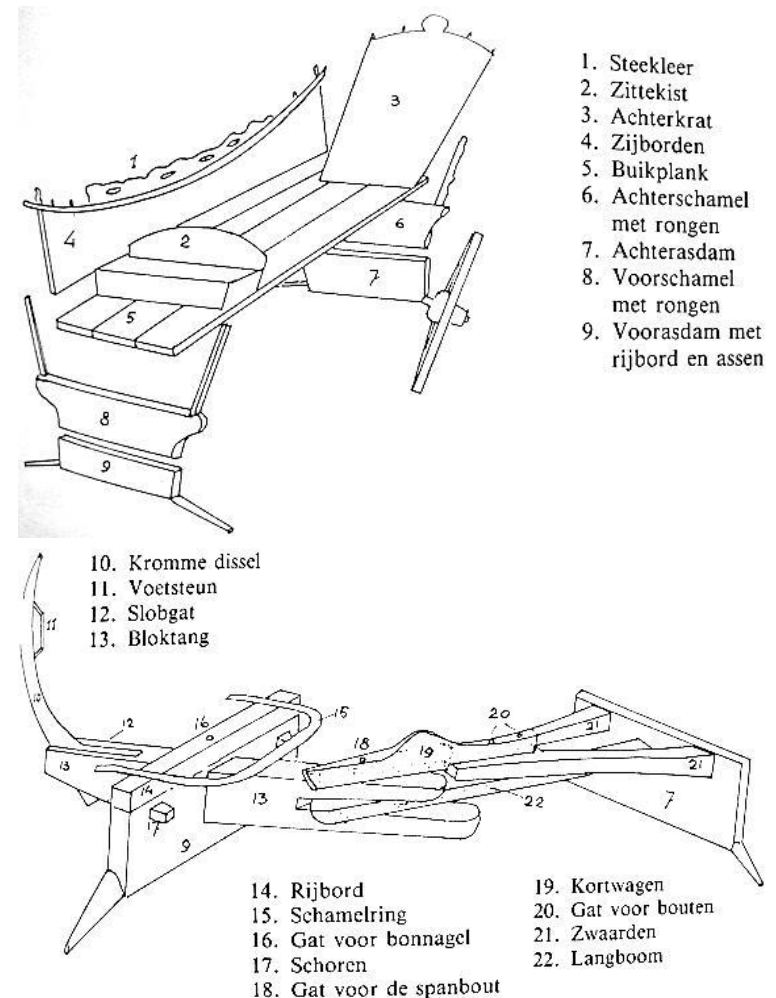
De fascinatie

Ze hebben me altijd al gefascineerd, de oude Gelderse boerenwagens uit het rivierengebied.

Als kleine jongen wilde ik al boer worden. Maar opgroeïend in de grote stad Zaltbommel en geen opa's die boer waren, eentje was politieagent en de andere schipper, zat dat er niet in. Toch was ik meestal in de Bommelse polders te vinden. Mijn vader had een stukje land aan de Oensel gehuurd bij Leen van Sermond een vrijgezelle boer die op zijn stadboerderij woonde in de Oenselsestraat in Zaltbommel. Van Leen mocht ik wel eens het paard mennen als in de winter de mest naar het land werd gebracht of er voeder bieten moesten worden gehaald aan de Oenseledijk. Dan dokkerden we over de kasseien onder het spoor door naar het land en weer terug. Eenmaal uitgespannen mocht ik dan de Bels hooi, water en haver voeren. Toen is het denk ik ontstaan. Ook staat me nog een beeld voor ogen uit begin zestiger jaren toen ik met mijn vader en broer gingen vissen aan de Capreton. Het was hoog zomer en in de middag kwam er een Gelderse boeren wagen bespannen met een tweespan blonde Vlaamse trekpaarden beladen met een hoge lading hooi over het karrenspoor gereden. Prachtig vond ik het. Mijn vader heeft er nog een foto van gemaakt met zijn Agfa Clak, in kleur nota bene. Ik heb hem nog steeds. Toen ik dat zo zag rijden is bij mij denk ik de wens geboren eenmaal zo'n boerenwagen met paarden te mogen bezitten met of zonder boerderij.

De constructie

De Gelderse wagens hebben een geijkte vorm, waarvan het nut door de tijden heen gebleken is. Op de vier hoge, smalle wielen met binnenwaarts gekeerde spaken, werden vrij hoog boven de assen smalle, ondiepe bakken aangebracht. Deze uit losse onderdelen – bodem (buik) en zijborden (leren) – bestaande bakken rusten op de verticale voor en achter schamels. Daartussen bevindt zich het zgn. krankwerk (draai mechanisme). Aan de achterzijde heeft de bak een klep (krat) genoemd die aan getordeerde smeedijzeren kettingen hangt. Voor in de bak is de zittekist (bok) aangebracht, waarop de voerman plaatsneemt. Onder de zitting was plaats voor touw en eten en drinken voor onderweg. Op de zijborden van de bak werden dikwijls nog "steekleertjes" aangebracht: sierlijk bewerkte latten die als verfraaiing dienen.

Ook werden er bankjes bijgeleverd, die met haken over de "leren" konden worden gehangen. Als extra kon een zgn. hooiraam worden besteld. De bankjes werden ingezet als met de hele familie moest worden gereisd. Het hooiraam, een raamwerk van vier aan elkaar verbonden balken, verbrede de wagen als er hooi geladen moest worden zodat er meer op kon. Ook werd er meestal een polderboom (weesboom) meegeleverd waarmee het hooi op de hoog opgeladen wagens middel een touw met een katrol of een mik werd vastgezet.

Boerenwagen uit de 18^e eeuw.

De kromme dissel

Karakteristiek voor de wagens in onze streek zijn met name de kromme dissels. De typen uit de Alblasserwaard en Bommelerwaard verschillen weinig van elkaar. De kromme dissel werd voor de boeren uit beide streken bij de wagens geleverd, maar bij zeven van de tien boeren in de Alblasserwaard verhuisde het ding direct naar de zolder. Het rijden met de disselwagen lag deze boeren minder dan hun Bommelerwaardse collega's.

De meeste Alblasserwaardse boeren spanden hun paard in het lamoen ook wel burrie genoemd. De gesteldheid van de Bommelerwaard bevorderde daarentegen weer een intensiever gebruik van de kromme dissel en van de remketting met remhaak. De boerderijen liggen hier meer dan in de Alblasserwaard langs de hoge steile dijken. Bij het afrijden van de stoepen moest kort kunnen worden gedraaid en was een langboom onhandig. Ook moest er fors worden geremd, hiervoor werd de meestal fraai gesmede remketting benut worden.

Aan de ketting zit een haak die via de ketting aan de wagen verbonden was. Door de haak om een spaak te haken werd er een achterwiel stil gezet, dat dan ging slippen. De weerstand van het slippende wiel zorgde ervoor dat de wagen werd afgeremd.

Een voer hooi

In de Bommelerwaard waren in het algemeen de achterkragen iets hoger en de constructie van de wielen iets zwaarder. Bovendien kwam het in de Bommelerwaard zelden voor dat de achterkragen werden beschilderd met rijmen, dit in tegenstelling tot de Alblasserwaard en de Vijfherenlanden. Tot kort na de tweede wereldoorlog werden deze wagens voornamelijk gebruikt voor het vervoer van hooi van het land naar de boerderij. Een vol getaste wagen noemde men een "voer hooi" en men kon daarmee één koe de hele winter van hooi voorzien.

Later werd bij de wagens ook een zgn. hooiladder (gek) geleverd. Zo'n hooiladder werd met haken in de ogen in de buik (vloer) achter de zittende rechtop gezet, zodat daartegen het hooi kon worden opgetast. In de treden van de ladder waren halfronde uitsparingen aangebracht waarin de kop van "weesboom" kon worden gestoken om het hooi vast te zetten voor transport. Sommige boeren vonden de hooiladders te klein en lieten er ijzeren beugels opzetten om het hooi nog hoger op te kunnen tasten. Hoe hoger de last, des te meer bewondering van de collega boeren. Door middel van een touw met een "mik" of katrol werd de weesboom aan de achterzijde van de wagen in het hooi naar beneden getrokken, en dus het hooi samengedrukt.

Het uiteinde van het touw werd dan vastgezet op de uitstekende boom van de leer. Het vrije eind van het touw werd dan met lussen vastgebonden tussen de uiteinden van de "leren". Hierop werd een grote pluk gelegd. De kinderen mochten dan tijdens de rit naar huis op deze schommel van touw lussen zitten.

Het karrespoor

De hoogte van de wagens werd mede bepaald door de slechte toestand van de wegen en de grondslag in de waarden. Lage wielen zouden tot gevolg hebben dat de zwaar geladen wagens al snel tot de assen in de modder vast zouden zitten. Ook de schuine stand van de spaken was noodzakelijk. De verharde wegdekken zaten vol gaten en kuilen. Als men met een vol geladen wagen met wielen voorzien van rechte spaken weg zou zakken dan zouden de spaken breken en of de wagen zou om kiepen. Door de schuine stand werden de uitgeoefende krachten naar de as afgeleid en bleven de spaken (meestal) heel. Bijkomend voordeel was, dat door de schuine stand de wagens een bredere wielbasis hadden dat het rijgedrag van de wagen ten goede kwam. Ook het feit dat de wagens smal van bouw waren werd ingegeven door de breedte van de wegen. Daar de meeste verhardingen op de dijken lagen werd daar ook het meest gereden. Dus had de wagenmaker zich te houden aan de spoorbreedte op de smalle dijken zodat de wagens elkaar konden passeren. Bestaande karrensporen hebben dan ook eeuwenlang de spoorbreedte van de wagens bepaald. Zelfs in het voorjaar van 1950 werd door een fabrikant van moderne luchtbandenwagens verteld dat hij in sommige streken nog steeds rekening moest houden met de gewenste spoorbreedte.

De kosten

De figuren die in de voor en achterschamel werden gesneden vormen in vele gevallen de handtekening van de wagenmaker. De laatste in de Bommelerwaard werkzame wagenmaker Goesten uit Ammerzoden had een voorliefde voor adelaars of leeuwen in een cirkel. De laatste wagenmaker uit de Alblasserwaard, van Peet uit Meerkerk, had meer met bloemenmanden en ander florale voorstellingen. De boer die een wagen bestelde kon zijn wensen natuurlijk kenbaar maken. Maar meestal werd het aan de wagenmaker over gelaten. Hij moest maar een mooie wagen maken. Mooier nog dan die van de buurman. Een boerenwagen koste rond het jaar 1900 tussen de 100 en 200 gulden. Voor die tijd een klein fortuin. Een wagen van 100 gulden was de meest simpele uitvoering zonder accessoires die op het land werd gebruik. Die van 200 gulden had er alles op en eraan en was de wagen die door de boer werd gebruikt om zijn welvaart te showen. Het bouwen van zo'n wagen nam ca. 6 weken in beslag en werd in nauwe samenwerking met de smid gemaakt. De laatste was verantwoordelijke voor al het ijzerwerk dat het wagenhout bij elkaar moest houden. Het kwam er op neer dat van de kostprijs van de wagen, de helft voor de wagenmaker was en de andere helft voor de smid. Had een boer er nog wat meer voor over dan werd er budget opgenomen voor een creatieve huisschilder.

Hoog krat met de afbeelding van David en Goliath.
(Stadskasteel, Zaltbommel)

Deze schilderde dan een Bijbelse voorstelling op het achterkrat al dan niet vergezeld door een tekst. De tekst werd meestal in opdracht door de plaatselijke schoolmeester geschreven.

Hieronder een tekst die op een Brakelse boerenwagen moet hebben gestaan:

*Die zich tot boeren voegt
en werkt altijd met vlijt.
Kan wezen vergenoegd
zelfs in een slechten tijd.
Maar hij zal dan met zorg
zijn boerderij betrachten
en met beleidzaamheid
den zegen Gods verwachten.*

(wordt vervolgd)